

תקנת מבוי

שיעור שלישי

תיקון מבוי בלחי וקורה

מקורות

- משנה יא:; גמ' יא:יב. "ב"ש אומרים לחי וקורה למימרא... בלחין אני צריך"
- רשב"א יא: ד"ה גירסת הספרים
- רש"י ב. ד"ה מבוי; רבנו יהונתן א. ד"ה מבוי "...ששתי רשויות הן"
- גמ' יב: "אמר רב יהודה מבוי שלא... שתי מחיצות דאורייתא"
- גמ' ה: - "גופא אמר רמי... וצריך לחי אחר להתירו"; תוס' ה: ד"ה ארבע
- רמב"ם הל' שבת פ"ז ה"א-ב, ט

חידושי הרשב"א יא: ד"ה גירסת הספרים

גירסת הספרים שלנו: 'לימא קא סברי בית שמאי ד' מחיצות דאורייתא, לא, לזרוק משלש הוא דמחייב לטלטל עד דאיכא ארבע. בית הלל אומרים לחי או קורה, לימא קא סברי בית הלל ג' מחיצות דאורייתא, לא, לזרוק משתים הוא דמחייב לטלטל עד דאיכא שלש'. ולפי גירסא זו, לזרוק היינו לדאורייתא ולטלטל היינו לדרבנן, ונראה לי פירושא, דהא הכין מדקתני 'בית שמאי אומרים לחי וקורה' ולא סגי ליה בחד מינייהו, אלמא לאו משום היכר הוא אלא משום מחיצה, דאלמא ארבע מחיצות דאורייתא, דאי אמרת שלש אם כן ברביעית ליסגי ליה בלחי או בקורה להיכירא. ומהדרין, לבית שמאי שלש מחיצות נמי דאורייתא והזורק מתוכן לרה"ר או מרה"ר לתוכן חייב, אלא דרבנן החמירו עליו שלא לטלטל אפילו בתוכה עד דאיכא ארבע מחיצות גמורות. והדר בעי לב"ה דאמרי בדופן רביעית לחי או קורה, דכיון דמשום היכר בחד סגי אם כן שמעת מינה דשלש מחיצות דאורייתא, דכיון דלא שרי לחי או קורה אלא בדופן רביעית לבד אלמא השלש מדאורייתא, דאי לא אפילו בשלישי לסגי ליה בלחי או בקורה, דכל שהוא מדרבנן בהיכר לחי או קורה סגי ליה לב"ה. ומהדר ליה, בדאורייתא ולחייב את הזורק אפילו בשתים נמי אבל לטלטל אסרוהו רבנן עד דאיכא שלש גמורות, ולא התירו לחי או קורה להיכר אלא ברביעית לבד. ולהדין גירסא מסתברא דדחיה בעלמא הוא דקא דחו ליה למימר דאי משום הא לא איריא, אלא מיהו קושטא דמלתא הכין דאסיקנא לבית הלל שלש מחיצות דאורייתא, דליכא מאן דאמר שתי מחיצות דאורייתא אלא רבי יהודה בלבד דאמר 'מי שיש לו שני בתים בשני צידי רה"ר עושה לחי מכאן ולחי מכאן וכו' ונושא ונותן באמצע, וכולהו אמוראי נמי לקמן הכין אית להו דשלש מחיצות מיהא בעינן מדאורייתא.

בשיעור שעבר עסקנו בשתי שאלות עקרוניות:

- מעמדו של המבוי מדין תורה: האם הוא רשות היחיד או כרמלית.
- משמעות גזירת חכמים לפי השיטה שמדין תורה מבוי הוא רשות היחיד: האם זו גזירה בעלמא או שחכמים החשיבו אותו לכרמלית.

השיטות השונות בעניין זה משפיעות על הבנת מהות תיקון המבוי בלחי וקורה.

המשנה מביאה מחלוקת תנאים באופן הכשר מבוי:

הכשר מבוי, בית שמאי אומרים: לחי וקורה, ובית הלל אומרים: או לחי או קורה. רבי אליעזר אומר: לחיין.
[יא:]

הגמ' מבררת את היחס בין מחלוקת זו לגדרי רשות היחיד:

בית שמאי אומרים לחי וקורה – למימרא דקא סברי בית שמאי ארבע מחיצות דאורייתא? לא, לזרוק משלוש הוא דמחייב, לטלטל עד דאיכא ארבע.

בית הלל אומרים או לחי או קורה – לימא קא סברי בית הלל שלוש מחיצות דאורייתא? לא, לזרוק משתיים הוא דמחייב, לטלטל עד דאיכא שלוש.
[שם]

דברי הגמ' מבוססים על ההנחה כי תיקון בלחי ובקורה יוצר מחיצה גמורה, ואילו תיקון באחד מהם מועיל מדרבנן בלבד. לאור הנחה זו טוענת הגמ' כי לבית שמאי יש צורך בארבע מחיצות כדי ליצור רשות היחיד, ואילו לבית הלל די בשלוש מחיצות. הגמ' דוחה ואומרת שיתכן וגם לבית שמאי מדאורייתא די בשלוש מחיצות, והצורך בארבע מחיצות הוא מדרבנן בלבד. כמו כן, ייתכן ולבית הלל מדאורייתא די בשתי מחיצות, והצורך בשלוש מחיצות שלמות הוא מדרבנן בלבד.

מדברים אלו לומד הרשב"א [שם, ד"ה גירסת הספרים], כי בית הלל ובית שמאי נחלקים בתפקיד הלחי והקורה: לפי בית שמאי – לחי וקורה נועדו ליצור מחיצה רביעית, ואילו לפי בית הלל – הם נועדו להוות היכר בעלמא¹. הרשב"א מוסיף, כי הבנה זו קיימת גם למסקנת הגמ', אלא שלמסקנה הצורך במחיצה רביעית אליבא דבית שמאי אינו מדין תורה אלא מתקנת חכמים².

הבנה זו בשיטת בית הלל, כי תיקון המבוי נועד לשם היכר בעלמא, מתאימה לשיטת רוב הראשונים שהובאה בשיעור הקודם. לפי שיטה זו, מעיקר הדין המבוי הוא רשות היחיד גמורה, הואיל ויש לו שלוש מחיצות, אלא שחכמים אסרו לטלטל בו ללא תיקון. בשל כך, התיקון הנעשה ברוח הרביעית בא לשם היכר בלבד³.

כדברים אלו כותב רבנו יהונתן:

מבוי מלשון 'מבוא העיר', והוא החלל המוקף ג' מחיצות ואין בו כותל רביעי, ומדאורייתא רשות היחיד גמורה היא, אבל חכמים חששו כיון שראשו אחד פתוח לרשות הרבים או לכרמלית דילמא אתי למיטעי ולמשרי רשות הרבים גמורה, אי נמי כי היכי דלא ליתו לטלטולי מרשות הרבים לתוכו... לפיכך הצריכו לעשות היכרא לבני רה"ר ולבני רשות היחיד שלא יטלטלו מזה לזה, ותיקנו להניח קורה רחבה טפח על כותל המבוי להודיע ששתי רשויות הן.
[רבנו יהונתן א. ד"ה מבוי]⁴

¹ וכן כותב רבנו יהונתן [ג. ד"ה הכשר מבוי; ד"ה על מבוי].

² כעין זה כותב גם הריטב"א [ד"ה לימא], אך לדבריו הבנה זו נכונה רק לפי הצעתה הראשונית של הגמ', אך למסקנה הגמ' חוזרת בה מהבנה זו, ומסיקה כי גם לבית שמאי אין צורך במחיצה רביעית, והתיקון בא להוות היכר בלבד. לפי דבריו, מחלוקת בית שמאי ובית שמאי היא בגדר ההיכר הדרוש, האם די בהיכר כלשהו או בהיכר משמעותי יותר.

³ ניתן להציע הבנה מורכבת יותר לתפקיד הלחי והקורה לשיטה זו. על פי הבנה זו, הלחי והקורה אינם באים לשם היכר בעלמא, אלא הם מבדילים את המבוי מרשות הרבים ומגדירים כי הוא אינו חלק מרשות הרבים אלא חלק מן החצר. [כעין זה כותב המהר"ט [ח"א סי' צד], כי ההיכר בא כדי לכלול את רגל הרבים מן המבוי; וע"ע בחידושי הגר"ז [בכורות יז: ד"ה לחי המושך] ההולך בשיטה זו].

⁴ אמנם, רש"י [ב. ד"ה מבוי] כותב גם הוא שהתיקון בא לשם היכר, אך הוא נמנע מלתלות זאת בכך שמבוי מדאורייתא הוא רשות היחיד, והוא אומר רק שמדאורייתא מבוי אינו רשות הרבים, ואכמ"ל. [וע"ע בלשון הטור [ריש סי' שסג]: "מן התורה כל מקום שיש לו ג' מחיצות הוא רשות היחיד גמור, אלא שחכמים אסרו אותו עד שיעשה לו שום תיקון ברביעית, וכיון שאין צריך אלא תיקון דרבנן התיירוהו בתיקון כל דהו"].

אמנם, כפי שהתבאר בשיעור הקודם, הרמב"ם חולק וסובר כי מבוי בעל שלוש מחיצות הוא כרמלית, ורק רשות המוקפת בארבע מחיצות היא רשות היחיד. לאור שיטתו זו מבאר הרמב"ם את פעולת הלחי והקורה באופן שונה:

היאך מתירין מבוי הסתום, עושה לו ברוח רביעית לחי אחד או עושה עליו קורה ודיו, ותחשב אותה קורה או אותו לחי כאילו סתם רוח רביעית ויעשה רשות היחיד ויהיה מותר לטלטל בכולו. [הל' שבת פ"ז ה"ב]

לשיטת הרמב"ם, הלחי והקורה נועדו ליצור מחיצה רביעית וכך להפוך את המבוי לרשות היחיד. לפי דבריו יש לבאר, כי דברי הגמ' דלהלן בשיטת בית הלל הם דיחוי בעלמא, ואין לראות בהם את מסקנת הסוגיה אליבא דאמת.⁵

נמצא, אם כן, כי נחלקו הראשונים בגדר תיקון מבוי בלחי וקורה, האם הם מהווים היכר בעלמא או שהם יוצרים מחיצה ברוח הרביעית, ומחלוקת זו נעוצה במניין המחיצות הדרושות לרשות היחיד. דא עקא, שהגמ' עצמה מביאה מחלוקת זו, האם לחי וקורה "משום היכר" או "משום מחיצה":

אמר רב יהודה: מבוי שאינו ראוי לשיתוף, הכשירו בלחי – הזורק לתוכו חייב, הכשירו בקורה – הזורק לתוכו פטור. אלמא קסבר לחי משום מחיצה וקורה משום היכר. וכן אמר רבה: לחי משום מחיצה וקורה משום היכר. ורבא אמר: אחד זה ואחד זה משום היכר. [יב:]

הגמ' מביאה מחלוקת בדין הזורק מרשות הרבים למבוי המתוקן בלחי ובקורה⁶, האם הוא מתחייב משום הוצאה מרשות הרבים לרשות היחיד. הגמ' מבארת כי יסוד המחלוקת הוא במהות התיקון בלחי וקורה – "משום היכר", ואז הם מועילים מדרבנן בלבד, או "משום מחיצה", ואז הם מגדירים את המבוי כרשות היחיד מדאורייתא.

הראשונים [רמב"ם הל' שבת פ"ז ה"ט; רבנו יהונתן ד. ד"ה לחי; רא"ש פ"א סי' כ; עבודת הקודש שער א סי' ב וסי' ח] פוסקים ש"לחי משום מחיצה וקורה משום היכר". ואם כן, שתי שיטות הראשונים דלעיל טעונות ביאור: כיצד הראשונים הסוברים שהתיקון מהווה היכר בעלמא מכלכלים את פסיקת ההלכה ש"לחי משום מחיצה"⁷, וכיצד הרמב"ם הסובר שהתיקון יוצר מחיצה מכלכל את פסיקת ההלכה ש"קורה משום היכר"?

יישוב לשיטת הראשונים דלעיל עולה מדברי תוס':

אפילו למאן דאמר לחי משום מחיצה... מכל מקום היכר קצת בעינן. [תוס' ה: ד"ה ארבע]

לדברי תוס', המחלוקת האם לחי "משום היכר" או "משום מחיצה" אינה קוטבית, וגם למאן דאמר "לחי משום מחיצה" יש צורך ב"היכר קצת"⁸. נראה כי לשיטתם, אמנם סיבת התקנה היא מחמת

⁵ לתוספת עיון בביאור סוגיית הגמ' לשיטת הרמב"ם, עי' מרכבת המשנה [הל' שבת פ"א ה"א ד"ה ומבואות] וחזון איש [סי' עד ס"ק יד].

⁶ לפי גרסתנו, מדובר במבוי בעל שתי מחיצות שתיקנו בלחי וקורה. רבי אברהם בן הרמב"ם [ש"ת ברכת אברהם סי' כג] כותב כי לרמב"ם הייתה גרסה אחרת, ועל פיה מדובר במבוי בעל שלוש מחיצות שתיקנו בלחי וקורה.

⁷ ניתן ליישב, כי אמנם המבוי דורש היכר בלבד, אך היתר המבוי יכול להיעשות על ידי העמדת מחיצה ברוח הרביעית. יישוב זה ניתן להיאמר בשיטת רבנו יהונתן דלעיל [א. ד"ה מבוי], אך ברש"י [ב. ד"ה מבוי] מבואר שגם לחי וגם קורה באים לשם היכר; ועי' גיליון הש"ס [שם] המעיר על כך.

⁸ דברי תוס' אמורים ביחס לדין "לחי הבולט מדפנו של מבוי... ד' אמות – נידון משום מבוי" [ה-]. לעומת דבריהם, הרמב"ם [הל' שבת פ"ז ה"ב] פוסק כי לחי הרחב הרבה כשר. מרכבת המשנה [שם] מבאר, כי לשיטת הרמב"ם, דין זה נאמר רק לשיטה ש"לחי משום היכר", אך להלכה ש"לחי משום מחיצה" אין מקום לחילוק זה ולחי הרחב כשר. פסיקתו זו של הרמב"ם, על פיה למאן דאמר "לחי משום מחיצה" אין צורך ב"היכר קצת", תואמת את שיטתו העקרונית דלעיל, כי איסור מבוי שאינו מתוקן הוא משום כרמלית, ולכן אין מקום להצריך "היכר קצת", ודי במחיצה ברוח הרביעית שתגדיר את המקום כרשות היחיד.

הצורך בהיכר, אך חכמים קבעו שההיכר יכול להיעשות על ידי מחיצה. באופן זה, המחיצה המבדילה בין המבוי לרשות הרבים מהווה "היכר קצת", ודי בכך כדי לתקן את המבוי.⁹

על פי הבנה זו, מחלוקת האמוראים דלעיל, האם לחי "משום היכר" או "משום מחיצה", אינה ביסודות תקנת מבוי אלא בגדר ההיכר הנעשה על ידי הלחי והקורה: האם הלחי והקורה מתפקדים כהיכר בלבד, או שההיכר נעשה על ידי המחיצה.

היישוב לשיטת הרמב"ם עולה מתוך דברי הרמב"ם עצמו. כאמור, הרמב"ם מגדיר כי הלחי והקורה מתירים את המבוי משום שבכך אנו רואים "כאילו סתם רוח רביעית ויעשה רשות היחיד ויהיה מותר לטלטל בכולו". הרמב"ם מוסיף וכותב:

שדין תורה בשלש מחיצות בלבד מותר לטלטל ומדברי סופרים היא הרוח הרביעית, ולפיכך די לה בלחי או קורה.
[הל' שבת פ"ז ה"ב]

הרמב"ם מבאר, כי די בלחי וקורה בלבד הואיל ואיסור הטלטול במקום המוקף בשלוש מחיצות הוא מדרבנן. נראה כי באופן זה מבאר הרמב"ם את פסיקת ההלכה ש"קורה משום היכר". לשיטתו, הגדרה זו אין משמעה שהקורה נועדה להוות היכר בלבד. משמעותה היא שהקורה מהווה מחיצה סמלית, ואינה יוצרת מחיצה המועילה מדאורייתא. מחיצה זו יכולה להועיל רק ביחס לאיסור דרבנן.¹⁰

לסיכום: בדברי הראשונים שתי שיטות מנוגדות בגדר הכשר מבוי בלחי וקורה:

- א. לשיטת תוס' – הלחי והקורה נועדו להוות היכר.
- ב. לשיטת הרמב"ם – הלחי והקורה נועדו ליצור מחיצה.

שיטות אלו חלוקות בהבנת מחלוקת האמוראים האם לחי וקורה הינם "משום היכר" או "משום מחיצה": לשיטת תוס' – המחלוקת היא האם ההיכר נעשה על ידי מחיצה או שהלחי והקורה מהווים היכר מצד עצמם. לשיטת הרמב"ם – המחלוקת היא האם הלחי והקורה מהווים מחיצה ממשית המועילה מדאורייתא, או מחיצה סמלית בלבד שאינה מועילה אלא ביחס לדיני דרבנן.

בשולי הדברים נעיר, כי דברינו בשיטת הרמב"ם התבססו על הנחה לפיה אם מבוי הוא כרמלית, התיקון צריך להיעשות על ידי מחיצה ולא די בהיכר בעלמא. ניתן לחלוק על הבנה זו ולטעון כי אמנם מדין תורה רק מקום המוקף בארבע מחיצות הוא רשות היחיד, אך הואיל ואיסור כרמלית הוא מדרבנן בלבד, ייתכן וחכמים התירו איסור זה כאשר עשה היכר ברוח הרביעית והניח בה לחי או קורה.

הבנה זו שנויה במחלוקת הראשונים סביב דיונם בשיטה – שהובאה בסוף השיעור הקודם – שרק למבוי הפרוץ לכרמלית די בשלוש מחיצות, אך מבוי הפרוץ לרשות הרבים טעון ארבע מחיצות. הרשב"א כותב:

⁹ על פי האמור, "היכר קצת" אינו דרוש להגדרת הלחי כמחיצה אלא להיתר המבוי. הבנה זו עולה מתשובת רבי עקיבא איגר [מהד"ק סי' לה], אמנם בחידושי רבי גדליה (נדל) [עירובין סי' ב ד"ה שם בגמ'] מובאת דרך שונה בשיטת תוס'. לדבריו, הלחי נחשב למחיצה רק כאשר הוא מהווה היכר: "ונראה כוונתם, דכיון דלחי לא הוי מחיצה וסתימה גמורה, אין דין מחיצה שנתנה תורה עליו רק מחמת היכר לחי שבו, וכל שאין בו היכר כלל לאו שם לחי עליו ואין עליו דין מחיצה". [תהיה נפקא מינה בין הבנות אלו לגבי לחי שאין בו "היכר קצת", האם הוא מהווה מחיצה (ולכן הזורק לתוך מבוי שיש בו לחי כזו יתחייב); וע"ע בחידושי הגר"מ הלוי [הל' שבת פ"ז ה"ב]].

¹⁰ כעין זה כותב הגר"ז [הל' עירובין] בביאור לשון הרמב"ם בתחילת הלכות עירובין [פ"א ה"א]: "וכן הדין במבוי שיש לו לחי או קורה שיהיו כל בני המבוי מותרים לטלטל בכולו ומחצרות למבוי וממבוי לחצרות, שכל המבוי רשות היחיד הוא".

ולפי דבריהם, מבוי הסמוך לרשות הרבים אין הכשרו בקורה אלא או במחיצה או בצורת פתח או בלחי, דקיימא לן כאביי דאמר לחי משום מחיצה. [רשב"א צד. ד"ה הכי קאמרי]

הרשב"א סבור כי לפי שיטה זו מבוי הסמוך לרשות הרבים אינו נותר בקורה. שיטתו מבוססת על ההנחה כי "היכר בעלמא" אינו יכול להועיל כאשר יש חסרון במניין המחיצות הדרוש, גם כאשר חסרון זה הוא מדרבנן.

הריטב"א חולק וכותב כי גם לפי שיטה זו, דברי המשנה שניתן לתקן מבוי בלחי וקורה נכונים גם לגבי מבוי הסמוך לרשות הרבים:

דאפילו פתוח לרשות הרבים נמי, כיון דמדאורייתא דינו ככרמלית ומן התורה מותר לטלטל בכולו ומותר הוא עם החצירות והבתים ואין איסורו אלא מדבריהם, תו לא פלוג רבנן והכשירוהו בלחי או קורה. [ריטב"א שם, ד"ה מי לא]

לדברי הריטב"א, גם אם המבוי אינו רשות היחיד אלא כרמלית, הואיל ואיסור הטלטול בכרמלית הוא מדרבנן בלבד, ניתן לתקנו באמצעות קורה המהווה "היכר בעלמא".

בעזרת ה' בשיעור הבא נעסוק בדין מבוי מפולש.

להערות ולתגובות: שלמה ליפשיץ

lshlomo26@gmail.com